

Ф01273
К67

Міністерство освіти і науки України
Вінницький національний технічний університет

В.О. Корнієнко
Г.Я. Буртяк

**ОСНОВНІ ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНІ ДОКТРИНИ ТА ГЛОБАЛЬНІ
ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ**

Вінниця ВНТУ 2003

Корнієнко В. О., докт. політичн. н., проф.

Буртяк Г. Я., канд. істор. н., доцент

ОСНОВНІ ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНІ ДОКТРИНИ ТА ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

Розглянуто найпоширеніші політико-ідеологічні доктрини сучасності: комуністичну, соціал-демократичну, консервативну, ліберальну, фашистську. Розкрито сутність, причини виникнення та шляхи вирішення основних глобальних проблем сучасності.

1. Основні політико – ідеологічні доктрини сучасності (комуністичні, соціал-демократичні, консервативні, ліберальні, фашистські), їх характеристика

У світовому політичному процесі існує ряд традиційних суспільно-політичних доктрин, що заявили про себе в минулому і мають різні форми вияву в наш час. Кожній течії відповідають суспільно-політична думка, діяльність її носіїв, організаційні структури, через які вона реалізується.

КОМУНІСТИЧНА ДОКТРИНА — (*комунізм - лат. загальний*), передбачає влаштування суспільства на основі принципів колективізму, соціальної рівності та соціальної справедливості. Внаслідок недостатньо високого рівня розвитку продуктивних сил розподіл здійснюється за працею. Держава у формі диктатури пролетаріату зберігається лише на нижчій фазі комунізму, а на вищій — відмирає.

Базові цінності, політичні пріоритети та приклади партій, що сповідують комуністичну доктрину подаються на рис. 1.1.

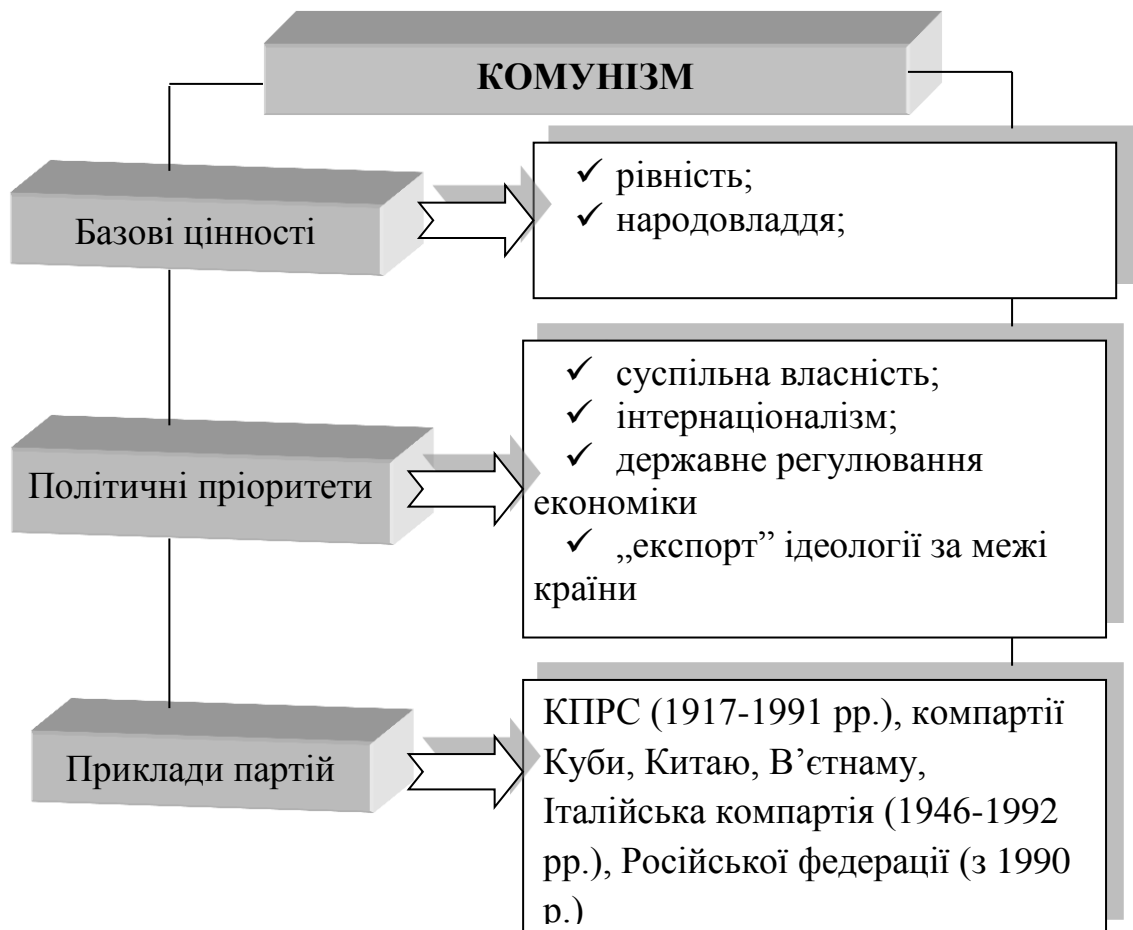

Рис. 1.1. Базові цінності, політичні пріоритети та приклади партій, що сповідують комуністичну доктрину

Основні джерела цієї політичної течії виходять від утопічного соціалізму Т.Мора і Т.Кампанелли, а згодом філософів А.Сен-Симона, Ш.Фур’є, Р.Оуена. Визначальний вклад у формування ідеології наукового комунізму було зроблено К. Марксом, Ф. Енгельсом та В.Леніним.

Принципове значення для розвитку наукового комунізму має „Маніфест Комуністичної партії” К. Маркса і Ф. Енгельса, в якому викладено найважливіші ідеї наукового комунізму - про історичну роль робітничого класу як могильника капіталізму і будівника комунізму, соціалістичну революцію і диктатуру пролетаріату, комуністичну партію як політичний авангард робітничого класу.

У 30-х роках ХХ ст. Мао Цзе-дун всупереч марксистсько-ленінській ідеології проголосив, що комуністична партія Китаю у боротьбі за владу повинна спиратися не на робітничий клас, а на найбільш бідне селянство та партизанські методи ведення революційної війни. В кінці 60-х років китайцями був запропонований радикальний курс прискорення модернізації та індустріалізації своєї економіки (“Великий стрибок”, 1958) та руйнування традицій у духовній сфері (“Культурна революція”, 1966).

Спроба побудови соціалізму в Китаї форсованими методами повернулася невдачею та глибокою соціально-економічною кризою.

У 40-50-х роках ХХ ст., після розгрому фашистської Німеччини та визволення Югославії, лідер югославських комуністів Й.Б.Тіто запропонував свою теорію побудови соціалізму, основу на децентралізації управління, дебюрократизації та введенні робітничого самоврядування. Альтернативний шлях до соціалізму робив політичну систему в СФРЮ більш демократичною, аніж в інших країнах, хоча бажаних результатів досягнуто не було.

Крайнім проявом у 60-70-х роках ХХ ст. неомарксистської ідеології стала діяльність “червоних кхмерів” у Кампучії, “червоних бригад” в Італії, інших країнах світу, що і привело рух “нових лівих” до нищівної поразки, завівши їх в тупик лівого екстремізму та міжнародного тероризму. Незважаючи на кризу, яка має місце в сучасному комуністичному русі, ця політична течія не втратила своєї актуальності і привабливості. Незаперечними є соціально-економічні досягнення соціалізму, які були здобуті на терені колишнього Радянського Союзу, інших країн під керівництвом партій, які сповідували комуністичну ідеологію. Адже у економічно відсталій аграрній країні, якою була Росія до Жовтневої революції, в обстановці ворожого оточення, у стислі строки було здійснено індустріалізацію, ліквідовано безробіття і масову неписьменність, введено безплатну освіту, охорону здоров'я, державне забезпечення житлом тощо.

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ДОКТРИНА — досить впливова і помітна в сучасному світі. Її сутність — устрій, заснований на суспільній власності, відсутності експлуатації, справедливому розподілі матеріальних благ і духовних цінностей залежно від затраченої праці на основі соціально забезпеченої свободи особистості. Базові цінності, політичні пріоритети та приклади партій, що сповіднують соціал-демократичну доктрину подаються на рис. 1.2.

Соціал-демократія як політичний рух виникла в останній третині ХІХ сторіччя у Західній Європі як партія робітничого класу, яка стояла на революційних позиціях. Одним з перших розгорнуте обґрунтування цієї політичної ідеології здійснив відомий німецький теоретик Едуард Бернштейн (1850-1932). До теоретиків, причетних до формування соціал-демократичної ідеології, слід віднести також німецького філософа Еммануїла Канта, “раннього” К. Маркса, елементи вчення П.Прудона і М.Бакуніна, ідеї буржуазного лібералізму, ідеологію християнства.

У політичній науці існують два найпоширеніші тлумачення соціалізму - з позиції марксизму і з погляду соціал-демократії.

Марксистська концепція соціалізму розглядає його як нижчу, незрілу фазу комунізму - суспільно-економічну систему, що безпосередньо йде на зміну капіталізму після завершення революційного перехідного періоду і характеризується ліквідацією приватної власності та експлуаторських класів, утвердженням суспільної власності на засоби виробництва, провідною роллю робітничого класу, здійсненням принципу “від кожного за здібностями, кожному за працею”, відсутністю експлуатації людини людиною, забезпеченням соціальної справедливості.

Рис. 1.2. Базові цінності, політичні пріоритети та приклади партій, що сповідують соціал-демократичну доктрину

Соціал-демократія як політична ідеологія активно виступає за здійснення в усіх сферах життя суспільства ідей *демократичного соціалізму*, ідеологічною основою якого є трансформація капіталізму в соціалізм шляхом перманентних реформ, поглиблення і розвитку демократії, а її базовими цінностями — такі загальнолюдські поняття, як свобода, гласність, демократія, справедливість, рівність та солідарність.

Соціал-демократи надають перевагу еволюційному шляхові розвитку, перетворенню суспільства на краще через реформи. Їх економічні засади ґрунтуються на ідеї усупільнення, а не одержавлення засобів виробництва. Своє ставлення до ринку вони визначають формулою: *“Конкуренція - наскільки можливо, планування - наскільки необхідно”*. Міжнародна діяльність соціал-демократів базується на ідеї миру, міжнародної солідарності, терпимості, ліквідації соціальної та національної нерівності й дискримінації людини.

Глибока еволюція соціал-демократії почалася в 1951 році, коли

Франкфуртський Конгрес Соцінтерну визнав право на приватну власність як необхідну передумову свободи людини. Згодом у 80-і роки соціал-демократичні партії різко повернули у бік класичного лібералізму, до політики більш вільної конкурентної економіки.

Нові теоретичні положення були включені у програму соціал-демократів на Берлінському з'їзді у 1989 році. В ній, зокрема, зафіксовано відмову від прискореного промислового росту, проведення будь-якої господарської діяльності із врахуванням впливу на стан екології, багато уваги приділено рівному з чоловіками становищу в суспільстві жінок, новими орієнтаціями доповнена програма зовнішньополітичної діяльності.

Найбільший вплив соціал-демократична ідеологія має в Німеччині, Австрії, Великобританії, Франції, Італії, скандинавських країнах. Міцні позиції займає вона також у Латинській Америці, ряді країн Азії, Близького Сходу. Про високий авторитет соціал-демократії засвідчує той факт, що нині вони перебувають при владі в 17 європейських країнах.

З плином часу орієнтири сучасної соціал-демократії доповнюються новими концепціями: якості життя, самоврядного соціалізму, економічної демократії.

КОНСЕРВАТИЗМ — (*лат. consezvaze - зберігати, охороняти*), політична доктрина, яка зорієнтована на збереження і підтримання існуючих форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад. Його політико-ідеологічний світогляд визначається як комплекс життєздатних принципів, головними серед яких є свобода і відповідальність, авторитет, релігійність, природна нерівність людей та їх скептицизм.

Базові цінності, політичні пріоритети та приклади партій, що сповідують консерватизм подаються на рис. 1.3.

Родоначальником консерватизму був англійський політичний діяч, філософ і публіцист Едмунд Берк (1729-1797), який у своїх численних працях засуджував Французьку революцію. Його книга „Роздуми про революцію у Франції” (1790) стала своєрідною Біблією консерватизму. Головна ідея книги - традиціоналізм, схилення перед святістю традицій. Він віддавав перевагу превентивним реформам, покликаним упереджувати революції.

Вперше термін “консерватизм” був ужитий французьким мислителем і громадсько-політичним діячем Ф. Шатобріаном у 1815 р., як такий, що означав протизагу висунутим європейським Просвітництвом і Великою французькою революцією політичним, економічним та соціальним новаціям.

Консерватизм як політична течія наголошує на необхідності збереження традиційних правил, норм, ієрархії влади соціальних і політичних структур, інститутів, покликаних захищати статус-кво, пояснювати необхідність його збереження, враховуючи реалії, що змінюються, пристосовуючись до них. До першочергових цінностей ідеології консерватизму відносять також антиетатизм (тобто відсутність активної участі держави).

Рис. 1.3. Базові цінності, політичні пріоритети та приклади партій, що сповідують консерватизм

Він відображає ідеї, ідеали, орієнтації, ціннісні норми тих класів, фракцій і соціальних груп, становищу яких загрожують об'єктивні тенденції суспільно-історичного й соціально-економічного розвитку. Часто консерватизм виступає своєрідною захисною реакцією середніх і дрібних підприємців, фермерів, ремісників, які відчувають страх перед майбутнім.

В другій половині ХХ ст. традиційний консерватизм вступив у помітну суперечність із тенденціями суспільного розвитку, що зумовило його трансформацію в нову політичну ідеологію - *неоконсерватизм*, яку всіляко підтримали "стовпи" сучасної політології С. Ліпсет (США), Ф. Хайек (Австрія), Хосе Ортега-і-Гассет (Іспанія).

Неоконсерватизм — політична ідеологія, що пристосовує традиційні цінності консерватизму до реалій постіндустріального суспільства і визначає урядову політику та політичний курс провідних країн світу, які сповідують принцип знаходження "золотої середини" між деструктивністю необмеженої

ринкової стихії і неефективною тотальною державною регламентацією, збереження законності й правопорядку.

Зліт неоконсерватизму пов'язаний з приходом до влади таких відомих політичних лідерів, як Рональд Рейган і Джордж Буш-старший у США, Гельмут Коль в Німеччині, Маргарет Тетчер у Великобританії, Жак Ширак у Франції, Ясухіро Накасоне у Японії, Дж. Андреотті в Італії та інших.

Неоконсерватори прагнуть відродити такі загальнолюдські цінності, як наполеглива праця, висока моральність, релігія; в економічній галузі повернутися до ринкової саморегуляції; у соціальній - до індивідуалістичного принципу "*кожний сам за себе*"; соціальний захист у державі повинен поширюватись лише на тих, хто не має змоги працювати; у царині моралі - *до пуританської суворості звичаїв*; у політичній сфері - до концепції "*обмеженої демократії*". Вони прагнуть захистити правлячу еліту від наступу народних мас, вбачаючи в цьому гарантію стабільності своїх політичних систем. Вони стверджують, що демократія - ліберальний міф, а будь-яка революція безперспективна, бо на зміну одній панівній еліті приходять інша. Всім різновидам сучасного консерватизму притаманне засудження того політичного курсу, синонімом якого виступає поняття *держава загального добробуту*. Така держава, на їх думку, завдає значну шкоду суспільству, оскільки спонукає одних індивідів паразитувати за рахунок інших. Сучасний неоконсерватизм однак не має стрункої ідеології, не проголошує себе відкритим ворогом будь-яких змін, тим більше простого повернення до минулого.

ЛІБЕРАЛЬНА ДОКТРИНА — (лат. *liberalis* - вільний) - об'єднує прихильників парламентського ладу, вільного підприємництва та демократичних свобод і обмежує сфери діяльності держави. До її головних цінностей відносять свободу слова, релігії, приватної власності, право на політичну опозицію, лімітовану участь держави в управлінні суспільством, захищеність від державного втручання в особисте життя людини та інше.

Базові цінності, політичні пріоритети та приклади партій, що сповідують ліберальну доктрину подаються на рис 1.4.

Біля витоків лібералізму стояв Дж. Локк, який обґрунтував ідею суспільного договору та природного права, коли держава є результатом угоди між людьми. За цією угодою люди передають державі частину своїх прав, але є такі права, що належать їм від народження і не можуть бути відчужені. До них належать, насамперед, право на життя, свободу і власність. Ідея індивідуальної свободи є незаперечною, центральною в лібералізмі.

Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Е. Кант, А. Сміт, Г.Гегель, Є. Бентам, С. Мілль, М.Медісон, М.Острогельський, Б.Кістяківський, які є ідеологами класичного лібералізму, вважали, що лібералізм - це заснований на особистій ініціативі і свободі вибору спосіб дій, готовність до сприйняття нових ідей і разом з тим заперечення диктату ідеологій, політики і влади.

Згідно з ліберальним ідеалом мета створення держави — збереження і захист природних прав людини, відносини між окремою людиною і

державою повинні мати договірний характер, а верховенство закону є інструментом соціального контролю. У кожному суспільстві громадянським свободам надається пріоритет над політичними, юридичними та моральними нормами.

Рис. 1.4. Базові цінності, політичні пріоритети та приклади партій, що сповідують ліберальну доктрину

В останній третині XIX ст. почав складатися новий тип лібералізму - *неолібералізм*, або "соціальний" лібералізм. (Дж. Гобсон, Т. Грін, Ф. Науман, Дж. Д'юї, Дж. Джеліотті, Р. Дарендорф, М. Фрідман).

Неолібералізм (грец. *neos* - новий, *libezalis* - вільний) - сучасна політична течія, різновид традиційної ліберальної ідеології та політики, що сформувався як відображення трансформації буржуазного суспільства від вільного підприємництва до державно-монополістичного регулювання економіки, інституалізації нових форм державного втручання в суспільне життя; "етатистський" різновид лібералізму зі збереженням принципу демократії, вільної конкуренції, гласності, приватного підприємництва. Передбачає посилення економічної та соціальної ролі держави, виходить із

необхідності налагодження ділового партнерства між урядом, бізнесом і працею на всіх рівнях господарського механізму.

Найбільш помітне практичне втілення неолібералізм дістав у політиці “нового курсу” президента США Ф.Рузвельта, особливо в роки другої світової війни та у повоєнні роки, що було зумовлено науково-технічного революцією, яка потребувала значних державних капіталовкладень в основні фонди невиробничої сфери, у розвиток освіти і науки, у підвищення класифікації робочої сили, в охорону здоров'я .

Неолібералізм є неоднорідною масою. Так, “*праве*” крило вважає, що вирішення проблем сучасного суспільства можливе через створення уряду згідно з вимогами моралі, воно виступає за “мінімальну” державу, солідаризуючись в цьому з консерваторами; “*ліве*” крило - заперечує класові суперечності, зводить їх до конфлікту між виробництвом і споживанням.

Серед теоретиків лівого крила - Джеймс Гелбрейт, відомий як автор теорії *конвергенції*, згідно з якою інтернаціоналізація економічної, політичної та культурної діяльності веде до політичного і соціального зближення різних політичних систем. Представником цього напрямку є також Даніел Белл, автор основних засад концепції “*постіндустріального*” суспільства, яка є продовженням концепції “*індустріального суспільства*” та “*стадій економічного росту*”. Різновидом ліберальної теорії постіндустріального суспільства є концепція *інформаційного суспільства* З. Бжезінського і О. Тофлера, в якій інформація, її виробництво, поширення і використання розглядаються як головна сфера діяльності людства.

У сучасному світі існують два напрями лібералізму: *соціальний* і *консервативний*. Головна відмінність між ними полягає в тому, що перший визнає необхідність державного регулювання соціально-економічних процесів, а другий, навпаки, прагне до всілякого обмеження втручання держави в суспільне життя.

ДОКТРИНА ФАШИЗМУ (лат. fascio - пучок, в'язка) — сформувалася на основі синтезу сутності нації як вічної та найвищої реальності і догматизованого принципу соціальної справедливості.

Базові цінності, політичні пріоритети та приклади партій, що сповідують фашистську доктрину подаються на рис. 1.5.

Фашизм виник в обстановці революційних процесів, які охопили країни Західної Європи після першої світової війни.

Першу фашистську організацію під назвою „Фашіо ді комбаттіменто” („Союз боротьби”) створив у 1919 р. лідер італійських фашистів Беніто Муссоліні (1883-1945). Від назви цієї організації і пішла назва „фашист”, яка швидко поширилась в усьому світі. Серед світоглядно-філософських авторитетів фашизму імена Артура Шопенгауера (1788-1860), Фрідріха Ніцше (1844-1900), Карла-Густава Юнга (1875-1961) а також теоретиків соціального дарвінізму Франца Опенгеймера та Людвіга Гумпловича.

Ідеологія фашизму — це войовничий антидемократизм і антикомунізм, расизм і шовінізм. Особливе місце в ідеології фашизму посідає концепція

нації як вищої і вічної реальності, заснованої на спільності крові. У сфері зовнішньої політики ця теорія расової зверхності слугувала обґрунтуванням політики імперіалістичних загарбвань і поневолення інших народів. Політичною формою фашистської держави є тоталітаризм. Необхідною умовою політичного панування визнається культ вождя.

Рис. 1.5. Базові цінності, політичні пріоритети та приклади партій, що сповідують фашистську доктрину

Основу формування фашистських або профашистських режимів становили гранично ідеологізовані партійні організації з їх жорсткою напіввійськовою структурою. Після закінчення другої світової війни фашистські режими впали, а їх ідеологія була заборонена. Однак фашизм не зник, а, пристосувавшись до нових історичних умов, трансформувався в нову політичну течію - *неофашизм*.

Неофашизм (грец. *neos* - новий, *fascio* - пучок) — різноманітні варіанти модифікації відтворення елементів ідеології і політичної практики фашизму, соціальну базу яких, в основному, становлять маргінальні верстви населення. Ідеологи неофашизму звертаються до витоків фашистської

доктрини, намагаються виступати під гаслом відродження “справжнього”, “первісного”, “чистого” фашизму. Вони прагнуть переглянути кордони, обмежити імміграцію, реабілітувати гітлерівських злочинців.

Сьогодні фашистські організації функціонують в усіх країнах Європи, Америки, більшості країн Азії, в Австралії, а також в країнах пострадянського політичного простору - всього в понад 80 державах світу.

Про ріст прихильників ультраправих в Європі засвідчили президентські вибори 2002 р. у Франції, в ході яких лідер Народного Фронту націоналіст Жан-Марі Ле Пен набрав близько 18 відсотків голосів виборців. На парламентських виборів цього ж року у Нідерландах, де за ультраправу партію «Список Піма Фортейна», якого напередодні виборів було вбито, проголосували 17 відсотків виборців (26 місць у парламенті із 150).

За всю свою історію людство виробило певні важелі для боротьби з насиллям, має в цьому певний досвід, а тому неофашизм як реакційна політична ідеологія, на нашу думку, все ж таки приречений на поразку.

Питання для самостійного опрацювання

1. Назвіть основні причини появи перших міфологічних тлумачень влади й держави
2. Прокоментуйте вислів Сократа про те, що правити державою повинні „знаючі”
3. Чому “політію” Аристотель вважав за найкращу форму державного устрою?
4. Назвіть головні проблеми політичної думки періоду Київської Русі.
5. Пригадайте основні твори даного періоду та їх авторів
6. Якою була головна ідея політичної думки періоду Київської Русі?
7. Пригадайте основні особливості розвитку політичної думки у Новий час.
8. Чому вчення Гоббса стало основою для розвитку тоталітарних вчень?
9. Які права людини за Локом є “невідчужувані”?
10. В чому полягає принцип розподілу влади за Монтеस्क’є?
11. Назвіть основні твори Н. Макіавеллі.
12. Назвіть основні принципи політичної діяльності володаря в концепції Макіавеллі
13. Що означає термін “макіавеллізм”?
14. Які Вам відомі органи влади Запорізької січі?
15. Чому Запоріжжя стало зародком нової української державності?
16. Які основні демократичні ідеї містить Конституція Пилипа Орлика?
17. Який внесок у розвиток вчення про державу зробили Стефан Яворський та Феофан Прокопович?

18. Які проблеми демократії, держави та політичних відносин переважали в суспільній думці України другої половини 19 ст.?

19. Назвіть основних представників Кирило-Мефодіївського товариства

20. Яка основна ідея та мета виникнення Кирило-Мефодіївського товариства?

21. З'ясуйте погляди на державно-політичні питання діячів Кирило-Мефодіївського товариства.

22. Охарактеризуйте соціально-політичні погляди М. Грушевського, В. Липинського, М. Міхновського, Д. Донцова, М. Хвильового

23. Охарактеризуйте соціально-політичні погляди В. Винниченка та І. Лисяк-Рудницького, з'ясуйте їх значення у розвитку політичної думки в Україні

24. Визначте базові цінності та політичні пріоритети комуністичної, соціал-демократичної, консервативної, ліберальної та фашистської доктрин.

25. З'ясуйте відмінності лібералізму від неолібералізму, консерватизму від неоконсерватизму, фашизму від неофашизму

Бібліографія

1. Азаркин Н.Н., Левченко В.Н., Мартышин О.В. История политических учений.- М., 1994.
2. Бондар В.І., Буртяк Г.Я. З історії світової соціально-політичної думки: методичні вказівки.- Вінниця: ВДГУ, 1997.
3. Винниченко В. Відродження нації. - К., 1990.
4. Власть. Очерки современной политической философии Запада.-М., 1989.
5. Гоббс Т. Левиафан//Соч. -1.2. -М., 1991.
6. Грушевський М Хто такі українці і чого вони хочуть. - К . 1991.
7. История политических и правовых учений / Под ред. В.С.Нерсисянца. — М., 1995.
8. Корнієнко В.О.Поняття справедливості в політичному ідеалі стародавніх греків // Дослідження світової політики: Збірник наукових праць.- К.,2000
9. Корнієнко В.О. Еволюція політичного ідеалу (від плюралізму до синтезуючої єдності).-Вінниця:Універсам, 1999.-430 с.
10. Корнієнко В.О. Покоління та ідеали: межі спадкоємності // Борисфен.- 2000 - №12.
11. Кухта Б, З історії української політичної думки. - Львів. 1991.
12. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму // Філософська і соціологічна думка -1991 -№10.
13. Макиавелли Н Государь. - К., 1990.
14. Політологія: Підручник.- Видання 2-ге, перероблене, доповнене / за ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка.- К.: Академія, 2001.

2. Глобальні проблеми сучасності та їх політологічний вимір, шляхи їх розв'язання

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ — (походить від латинського *globus (terrae)* - куля земна) — це сукупність життєво важливих проблем людства, від розв'язання яких залежить подальше існування людства, можливість соціоекономічного і культурного прогресу.

ПРИЧИНИ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ — кожна з цих проблем породжена *комплексом специфічних причин*, що зумовлені особливістю розвитку продуктивних сил, географічного середовища, рівня прогресу техніки, природно-кліматичними умовами, а також суспільною формою, політичними, юридичними, ідеологічними та іншими сферами відносин. Глобальні проблеми мають подвійний, соціоприродний характер, вони водночас і природні, і соціальні.

Перший комплекс причин виникнення глобальних проблем пов'язаний із суперечливістю взаємодії суспільства і природи. Загальновідомо, що людство протягом своєї історії розвивалося „ушир”, освоюючи нові простори, землі, росло населення, кількість освоєних земель, населених пунктів і країн. Концепція його розвитку будувалася на можливості „безперервної експансії”, якій не буде кінця. Однак до кінця минулого століття стало ясно, що основні показники світового розвитку починають підбиратися до бар'єра, подолання якого може стати катастрофічним для світової цивілізації.

Важливою причиною зростання глобальних проблем, на думку багатьох вчених, став інтенсивний розвиток науково-технічного прогресу, наслідки якого проявилися буквально у всіх сферах життя. Неймовірно зросли наукові, технічні і технологічні можливості людини, які дозволили їй розщепити атомне ядро, створити ядерну, хімічну і бактеріологічну зброю, що призвело до порушення у світі геополітичної рівноваги та стабільності.

Другий комплекс причин породжений особливостями і протиріччями сучасного політичного й економічного розвитку світового співтовариства. Він пов'язаний, насамперед, з найтіснішим економічними відносинами усіх держав сучасного світу, які розкриваються через сутність такого поняття, як „глобалізація”. *Під цим поняттям варто розуміти стрімке збільшення потоків товарів, інвестицій, кредитів, інформації, обмінів людьми й ідеями а також розширення географії їхнього поширення.*

Глобалізація торкається всіх областей громадського життя, включаючи економіку, політику, міжнародні відносини, соціальну сферу, культуру, екологію, безпеку й ін., вносить значні корективи в подальші перспективи розвитку усього світового співтовариства. Елементи національних економік (національні виробники, споживачі, фінансові й інші інститути) прямо

інтегруються в загальний світовий економічний простір. Глобалізація приводить до того, що національні економіки стають частиною єдиної світової економічної системи, тобто глобалізованої економіки.

Це означає, по-перше, вихід діяльності національних економічних суб'єктів за рамки національно-державних об'єднань. По-друге, на глобальний рівень підіймаються економічні проблеми конкретних країн — розвиток економічної ситуації і процесів в окремих країнах впливає на інші держави. По-третє, стає актуальною загальносвітова координація національної економічної політики різних держав як умови стабільності світової економічної системи.

Глобалізація також охоплює такі сфери, як культура, безпека, екологія, інформаційний простір. В усіх цих сферах спостерігається процес посилення взаємозалежності і взаємовпливу. Жодна область у сучасному світі не може залишатися осторонь від глобалізації, і це є імперативом XXI століття.

КЛАСИФІКАЦІЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ — у політологічній науці немає єдиної думки щодо *класифікації* глобальних проблем сучасності, а тому назвемо найбільш поширені, а саме:

1. Глобальні проблеми, пов'язані із сферою міжнародних відносин (військово-політичні, подолання економічної, культурно-освітньої та медичної відсталості слаборозвинених країн та інші);

2. Глобальні проблеми типу „людина-суспільство” (демографічна, продовольча, ліквідація найнебезпечніших захворювань, боротьба із злочинністю, наркоманією, тероризмом та іншими соціальними явищами);

3. Глобальні проблеми типу „суспільство-природа” (екологічні, енергетичні, сировинні, кліматичні тощо.).

ОСНОВНІ ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ:

а) Проблеми екології

Однією із найнебезпечніших глобальних проблем, які більшість вчених ставлять на перше місце, є екологічна проблема. Нестримне зростання виробництва, наслідки науково-технічного прогресу і нерозумного природокористування ставлять світ перед реальною загрозою глобальної екологічної катастрофи. Назвемо лише деякі дані, які характеризують трагізм екологічного стану планетарних систем.

Різка погіршення повітряного басейну планети. За даними ООН в атмосферу щорічно викидається 15 млрд. тонн двооксиду вуглецю, 150 млн. тонн двооксиду сірки, 100 тис. тонн токсичних хімікатів, 10 тис. тонн ртуті. Циркуляція в повітрі цих та інших речовин призводить до його мутагенного забруднення. Так, якщо у 1936-1960 рр. у світі було зареєстровано 4% народжених з цієї причини неповноцінних дітей, то у 1990 р. - близько 13%. Нині ця цифра стала набагато більшою.

Дедалі гострішою стає *проблема „водного голоду”*. Запаси води на землі значні, але понад 96% її - це солоні води океану. З усіх запасів прісної води 70% сконцентровані в льодовиках Антарктиди, Гренландії та на гірських вершинах, ще 30% становлять підземні води. На річки й озера припадає лише 0,02% всієї гідросфери. Якщо загальне споживання води у минулому столітті зросло в 7 разів, то на промислові потреби - в 21 раз.

Велику загрозу становлять *кислотні дощі*, які утворюються внаслідок взаємодії атмосферної вологи з продуктами неповного згорання палива на ТЕЦ, промислових підприємствах, в автомобільних двигунах. Сірчана й азотна кислоти у вигляді дрібних краплин переносяться на величезні відстані і випадають кислотними дощами. Наслідки цього надзвичайно тяжкі: гинуть ліси, комахи, тварини, руйнуються будівлі, виводяться із сівозміни ґрунти.

Серйозну небезпеку становлять *зміни енергетичного балансу планети*. Концентрація вуглекислого газу в атмосфері за останні півстоліття зросла на 20%, внаслідок чого він повністю оперезав земну кулю. Виникла реальна загроза зміни клімату із підвищенням температури, що може призвести до танення полярних льодовиків і затоплення значних прибережних масивів.

б) Проблема війни і миру

Однією з ключових проблем людства є відвернення термоядерної війни та забезпечення ненасильницького миру. Адже вчені підраховали, що більш як за чотири тисячоліття відомої нам історії лише близько 300 років були мирними, а великі або малі війни забрали життя 3,5 млрд. чоловік. У сучасному світі, коли пройшли часи антагоністичного протиріччя двох систем, часи гонки озброєнь, здавалося б, напруженість повинна спадати, повинні згаснути багато конфліктів, що турбували світ у минулому.

Разом з тим, кількість дрібних конфліктів на планеті не зменшується, а навпаки, на карті постійно жевріють незгасаючі вогнища насильства. Після Другої світової війни гармати на Землі не стріляли лише 22 години, відбулось 218 конфліктів із загальною кількістю жертв понад 30 млн. чоловік. Сьогодні мають місце 42 збройних конфлікти, і в стадії врегулювання – 21. Характер збройних конфліктів показує, що агресії, з точки зору міжнародного права, поменшало, тоді як кількість постійних конфліктів весь час зростає. Чимало збройних конфліктів пов'язано з розпадом держав, і тому партизансько-терористичні формування сьогодні беруть участь у 97% конфліктів у світі.

в) Демографічна проблема

Сьогодні людство стоїть перед необхідністю контролю за ростом населення, тому що чисельність людей, що їх здатна забезпечити наша планета, все-таки обмежена, тим більше, що можлива нестача ресурсів у майбутньому вкупі з величезною чисельністю людей, що населяють планету, може привести до трагічних і необоротних наслідків.

Починаючи з епохи Великих географічних відкриттів темпи зростання

народонаселення помітно збільшилися і наблизилися до 1 млрд. у 1830 році. Ще через 100 років (у 1930 році) воно становило 2 млрд., у 1960 році - 3 млрд., а у 2000 - 6 млрд. осіб. Середнє зростання чисельності наблизилося до лінійного із середнім значенням абсолютного приросту близько 85 млн. чоловік за рік. На 2000 рік загальний коефіцієнт народжуваності у світі становив до 24,6%, загальний коефіцієнт смертності - 9,8%, коефіцієнт природного приросту - 14,8%.

Це означає, що в середньому щохвилини на Землі з'являються 270 дітей, умирають 110 чоловік різного віку, населення світу збільшується загалом на 160 чоловік. Щодоби кількість землян зростає на 230 тисяч, що і становить 85 млн. осіб на рік. Прогноз на 2025 рік - більше 8 млрд. чол. За прогнозами учених Земля може прогодувати до 20 млрд. чол.

Країни-лідери за чисельністю населення (млн. чол.):
Китай - 1300, Індія - 934, США - 262, Індонезія - 198, Бразилія - 162, Росія - 147, Пакистан - 140, Японія - 125, Бангладеш - 120, Нігерія - 114.

Про тенденції демографічного стану України свідчать дані Держкомстату: на початку 2003 року населення України становило 47,956 мільйона, скоротившись за місяць на 47 тисяч. Чисельність міського населення вдвічі перевищує чисельність сільського (відповідно 32,3 млн. і 15,65 млн.). Сучасний рівень народжуваності найнижчий за весь період післявоєнної історії України.

Як очікується, у 2060 р. нас знову стане 52 млн., а за наступні 15 років кількість жителів України збільшиться ще на 6 млн. осіб. При найгіршому варіанті розвитку подій приплив мігрантів також відбуватиметься, однак значних обсягів він досягне на 10—15 років пізніше. Демографічна криза ще більше загостриться — чисельність населення зменшуватиметься до середини 2030-х рр., після чого стабілізується на рівні 40-41 млн. чол.

г) Проблема вичерпності ресурсів (мінеральних, енергетичних і інших)

Науково-технічний прогрес, що дав поштовх розвитку сучасної промисловості, зажадав різкого збільшення видобутку усіляких видів мінеральної сировини. Один з лідерів Римського клубу, німецький учений Е. Пестель вважає, що через виснаження запасів непоновлюваних ресурсів близько 2100 р. наступить *колапс*. Сучасний обсяг промислового капіталу досягне такого рівня, коли буде потрібний величезний приплив ресурсів. Такий приплив ресурсів швидко виснажить запаси доступної сировини. З ростом цін на сировину і виснаженням родовищ будуть потрібні великі капіталовкладення для їхнього видобутку, а отже буде усе менше і менше вкладатися в майбутній ріст. І коли капіталовкладення перестануть компенсувати виснаження ресурсів, відбудеться руйнування індустрії, а разом з нею всієї сфери послуг, що залежить від промисловості.

д) Соціально-економічні проблеми зростаючого розриву між високорозвиненими країнами і країнами третього світу

Одними із найсерйозніших проблем сучасності є проблеми соціально-економічного розвитку. Сьогодні стає ясно, що він, як такий, обмежений природними межами, однак ці межі не бажають враховувати в системі сучасного товарного виробництва. Крім цього усе більш і більш значним стає розрив у соціально-економічному розвитку і добробуті між розвинутими країнами Заходу і країнами так званого "третього світу", до яких відносять найбідніші країни Азії, Африки і деяких інших регіонів.

е) Проблема світового тероризму

Окремої уваги заслуговує розгляд проблеми світового тероризму. Останнім часом ніхто в сучасному світі не може бути впевнений у повній своїй безпеці: хвиля терору прокотилася по всьому світі, не залишивши нікого незацепленим, адже з нею прийшло усвідомлення високого ступеня інтегрованості і незахищеності нашого суспільства. Однак дії, спрямовані проти тероризму, завжди страждають однією хворобою — вони спрямовані на боротьбу з наслідками, корені ж тероризму, його соціальна основа поки ще залишаються поза увагою.

ж) Гуманітарні проблеми: голод, охорона здоров'я, освіта, злочинність

У сучасному світі, коли проголошуються гуманістичні цінності й основна роль прав людини, особливо гостро постають гуманітарні проблеми. Сьогодні 1 млрд. землян живе в крайній бідності і голоді, 4,8 млрд. позбавлені доступу до сучасної медицини і гігієни, чверть населення землі не мають гідного житла. Населення країн, що розвиваються, витрачає на продукти харчування в середньому 90% своїх доходів, і цього їм не вистачає для того, щоб забезпечити собі нормальне харчування. В той же час середня американська родина витрачає на продовольство близько 20% своїх доходів. Сьогодні на Землі усе ще продовжує існувати великий *пояс голоду і недоїдання*, що пролягає з обох боків екватору. Цей пояс починається в Південній Америці, охоплює велику частину Африки, а потім продовжується в Азії.

Епіцентр цього пояса знаходиться в Тропічній Африці, найбіднішому регіоні світу. На початку 70-х років в Африці нараховувалося 90 млн. голодуючих, на початку 80-х років — 110 млн., у середині 80-х років — 140 млн., а в середині 90-х років — 210 млн. У цьому регіоні є країни, де частка голодуючих і людей, що недоїдають, від усього населення перевищує 40% (Чад, Сомалі, Уганда, Мозамбік) або складає від 30 до 40% (Ефіопія, Малі, ДР Конго, Замбія) від загальної кількості населення.

ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ — у контексті способів вирішення глобальних проблем, крім вже названих раніше, існують різні підходи, серед яких, на наш погляд, заслуговують на особливу увагу так звані *технократичний і філософсько-політичний комплексний підхід*.

Сутність *технократичного підходу* полягає в тому, що можливість

вирішення сучасних проблем бачиться надалі в розвитку й удосконалюванні різних технічних засобів, економічних систем і об'єктів і т.д. Учені, що говорять про такий підхід, стверджують, що саме науково-технічний прогрес і пов'язані з ним енергозберігаючі технології, що використовують вторинну сировину, працюють за замкнутим або близьким до нього циклом виробництва, дадуть можливість людині розвиватися успішно і надалі, не боячись опинитися перед обличчям глобальної кризи.

Деякі вчені, що сповідують технократичний підхід, вважають, що глобальні проблеми є лише ознакою свого роду "кризи росту", після чого людство чекає довгостроковий період стабільного розвитку. Позитивною рисою даного підходу є те, що він уже сьогодні може запропонувати різні способи реорганізації виробництва, впровадження технічних новинок, які б сприяли зниженню негативного впливу людини на навколишнє середовище.

Філософсько-політичний комплексний підхід до вирішення глобальних проблем передбачає застосування для цього низки комплексних заходів, які могли б принести необхідні зміни в області свідомості людей. Основна риса цього підходу в тому, що він акцентує увагу на корінних причинах виникнення існуючих протиріч, передумовою появи яких стала дегуманізація суспільства.

Тільки повернення людини до життя, заснованого на справжньому гуманізмі, на моральних і духовних цінностях, відповідно до яких людина несе відповідальність за своє буття, може стати ключем до рішення проблем, перед якими стоїть сьогодні людство. Такий підхід, дійсно, містить у собі дуже багато раціонального, тому що лише докорінні зміни в області культури і свідомості людей, а потім і в структурі суспільства, можуть допомогти людству продовжити стабільний розвиток.

Для цього існують певні *соціально-політичні передумови*. Вони пов'язані насамперед з установленням нового міжнародного порядку, який являє собою сукупність домінуючих у міжнародних відносинах політичних принципів, правових норм і умов економічного обміну.

Величезну роль у появі наукових праць, пов'язаних з дослідженням глобальних проблем і прогнозуванням майбутнього людства, зіграла діяльність **Римського клубу** — міжнародної неурядової організації, створеної італійським менеджером Ауреліо Печчеї, що запросив у квітні 1968 р. біля 30 європейських учених - соціологів, економістів, природників і т.д.

Члени Римського клубу поставили перед собою дві основні задачі: по-перше, виявити основні утруднення і проблеми, що постали перед людством, і, по-друге, сприяти виправленню сформованої ситуації, впливаючи на суспільну свідомість. Результатом цих вишукувань стали доповіді Римському клубу, в яких провідні вчені намагалися знайти підходи до рішення вищезазначених проблем.

Першою роботою під егідою Римського клубу стала побудова математичної моделі загальносвітового розвитку, що враховувала основні параметри розвитку такі, як населення, капіталовкладення, використання

непоновлюваних ресурсів, забруднення навколишнього середовища і виробництво продовольства. Автором цієї моделі, що одержала назва "Мир-1", був Джей Форрестор - професор прикладної математики і кібернетики Массачусетського технологічного університету.

Дослідження даної моделі показало, що людство рухається до неминучої і досить швидкої катастрофи, однак з урахуванням того, що модель була досить грубою та не враховувала величезного числа вторинних факторів, що впливають на розвиток людства, вирішено було продовжити дослідження в області глобального моделювання. Так з'явилася модель "Мир-3", створена фахівцем в області системної динаміки Деннісом Медоузом, за економіко-математичною Форрестора. Результатом стала поява нашумілої доповіді за назвою "Межі росту", представленої 12 березня 1972 р. у Вашингтоні, у Смітсонівському інституті.

В ній стверджувалося, що через 75 років сировинні ресурси планети будуть вичерпані, що разом з нестачею продовольства призведе до глобальної кризи небачених масштабів і поставить під сумнів подальше існування людства.

Серед доповідей Римському клубу, представлених надалі: "Людство на поворотному пункті", 1974 р. (М. Месаровича і Є. Пестеля) - автори даної роботи стверджують, що тенденції розвитку сучасного суспільства несумісні з біологічною сутністю людини, метою якого повинна стати перебудова загальноприйнятої системи цінностей, а разом з нею і всієї сучасної системи відносин у суспільстві. Вони відзначають необхідність формування "нової людини", яка би піклувалася про виживання всієї цивілізації і направляла на це усі свої зусилля.

В цілому є ще чимало інших проблем, невирішеність яких суттєво ускладнює створення моделі життєздатного суспільства. Насамперед це:

- різномірність країн і народів стосовно політичного ладу, рівня економічного й культурного розвитку;
- сильна опозиція вимогам глибоких еколого-економічних перетворень в найрозвинутіших країнах;
- інтеграція слаборозвинених країн у світову економіку і збереження їх суверенітету;
- створення та передача (поширення) екологічно придатних технологій;
- підготовка, підписання та виконання міжнародних договорів та угод зі збереження природного середовища;
- проведення доцільної політики в окремих державах і проблема наднаціональної влади;
- стабілізація чисельності населення;
- формування етики стійкого розвитку;
- мінливість громадської думки щодо економіко-екологічних пріоритетів;
- труднощі з фінансуванням екологічних програм;

— небажання взяти на себе відповідальність за розробку ефективної екологічної стратегії (моделі) тощо.

Тероризм – нова глобальна проблема сучасності її сутність та вирішення

ТЕРОРИЗМ — як явище людського життя відомий давно. Ще в I ст. нашої ери в Іудеї діяла секта сикаріїв (сика - кинджал або короткий меч), що знищувала представників єврейської знаті, які співробітничали з римлянами. Представники християнської церкви припускали ідею вбивства правителя, який, на їхню думку, ворожий народові. В середні віки представники мусульманської секти оссошафінів убивали префектів і халіфів. У ці часи політичний терор практикували деякі таємні товариства в Індії та Китаї.

У 1848 р. німецький радикал Карл Гейнцен доводив, що застосування вбивства не заборонено в політичній боротьбі і що фізична ліквідація сотень і тисяч людей може бути виправдана, виходячи з «вищих інтересів» людства. Гейнцена можна вважати основоположником теорії сучасного тероризму. В його роботах можна знайти чимало ідей, співзвучних ідеологічним переконанням сьгоднішніх терористів. Він вважав, що силі й дисципліні реакційних військ слід протиставити таку зброю, з допомогою якої невелика група людей може створити максимальний хаос. І тут Гейнцен покладав надії на отруйний газ, ракети, а також вимагав пошуку нових засобів знищення. Це і є так звана «філософія бомби», яка з'явилася в ХІХ ст., хоча її корені сягають у грецьку історію, коли виправдовувалося тирановбивство.

Концепція «філософія бомби» набула подальшого розвитку в „теорії руйнування” Бакуніна. У своїх роботах він відстоював думку про визнання лише однієї дії - руйнування і як засіб боротьби пропонував отруту, ніж та мотузку. Революціонери, вважав Бакунін, мають бути глухими до стогону приречених і не йти на жодні компроміси.

Доктрина пропаганди „дії” була висунута анархістами в 70-і роки ХІХ ст. Сутність її в тому, що не слова, а лише терористичні дії можуть спонукати маси до тиску на уряд. Цю саму думку пізніше можна знайти у відомого російського революціонера Кропоткіна, коли він визначає анархізм як постійне збудження з допомогою слова усного, письмового, ножа і динаміту. До кінця ХІХ ст. особлива роль у пропаганді тероризму в Європі і США належить Іоганну Мосту, котрий проповідував „варварські засоби боротьби з варварською системою”.

Тероризм стає постійним чинником суспільного життя з другої половини ХІХ ст. Його представники — російські народники, радикальні націоналісти в Ірландії, Македонії, Сербії, анархісти у Франції 90-х років, а також аналогічні рухи в Італії, Іспанії, США.

До першої світової війни тероризм вважався знарядям лівих. Але, по суті, до нього вдавалися індивідуалісти без політичних платформ, а також націоналісти різних орієнтацій. Після закінчення війни тероризм взяли на

озброєння праві, націонал-сепаратисти і фашистські рухи в Німеччині, Франції, Угорщині, Румунії.

Нічого не змінилося в природі тероризму й в ХХ столітті. Більше того, тероризм тепер набув спектра найрізноманітніших явищ, починаючи від політичних убивств і закінчуючи масовою загибеллю людей у полум'ї громадянської війни. Відбулося перенесення тероризму на державний рівень, чого людство раніше не знало. Терористична держава «чинила тиск» на своїх громадян беззаконням у межах країни, примушувала їх постійно відчувати своє безсилля і слабкість. Вона не змінювала своєї поведінки ні за своїми межами, ні в світовому співтоваристві. Так, фашистська Німеччина на очах у всіх розчавила Польщу та інші країни Європи.

У ХХІ ст. театр бойових дій тероризму складається з двох частин: традиційного простору і кіберпростору, в якому точиться жорстка боротьба за психічний вплив. Сьогодні часто вживається такий термін - "Антитерористична війна". У неї включилося майже все світове співтовариство. Вона включає в себе і традиційні елементи війни, й елементи війни внутрішньої, таємної. Це видно з таких подій, які відбулися недавно, - на Балканах, раніше - "Буря в пустелі". Восени 2001 р. розпочалася міжнародна антитерористична акція. Все це показує, що традиційні технології ведення воєн уже залишаються для історії. З'явилися абсолютно нові елементи, які зараз уже примусили всіх військових теоретиків суттєво переглядати взагалі теорію сучасної війни. Варто звернути увагу й на ту обставину, що ми маємо справу з новим суб'єктом на світовій арені — "всесвітнім терористичним інтернаціоналом".

Зараз дуже поширена думка, що тероризм продукується бідністю. Це не зовсім так. Нинішні міжнародні терористичні структури (про них було відомо спецслужбам багатьох країн — і Росії, і США, й інших) мають свої центри, досить могутні фінансові а також виробничі структури, центри підготовки. Останні, до речі, були в різних європейських країнах і до цього, на жаль, чомусь ставилися терпимо. І бен Ладен, і інші, (бо таких "бен ладенів" тисячі), і "Аль-Каїда" (це дуже маленька структурка "міжнародного терористичного інтернаціоналу") — це не бідняки. Терористи фізичні, які ці акції проводять, вони — бідняки. А організатори, управлінці — це мільйонери й мільярдери, високоосвічені люди. Вони мають у себе висококласних експертів. І не тільки "чорних" експертів, а й з "білого" піару також.

Уже багато говорилося про те, що трагедія 11 вересня у США показала: експерти в терористів були першокласні. Удари були зроблені не просто по важливих об'єктах США, а по американських символах. І найголовніше те, що практично вони примусили майже всі мас-медіа світу в прямому ефірі, по суті, сприяти залякуванню світової спільноти й окремих держав. Тобто виконувати завдання, яке й було поставлене лідерами терористичних організацій та їхніми експертами й консультантами. А які нові мішені, коли і в який спосіб вони оберуть, де це станеться і яким чином усе буде зроблено - ніхто не може спрогнозувати.

Сучасні терористи діють у сфері нестандартних уявлень про досягнення політичних цілей. Ніхто не міг уявити собі навіть у кошмарному сні, що може відбутися в такий спосіб, такий жахливий терористичний акт за такою технологією, який стався у США. Американські фахівці передбачали, що може бути біологічна атака. Але навіть близько не було припущень, що це може бути через пошту й не тільки проти США. Таким чином, негативні наслідки від таких акцій - це сотні мільярдів доларів уже на сьогодні.

Нині стало звичним використання терористами останніх досягнень військової науки і техніки: реактивної авіації, супутникового зв'язку, ракет з тепловою головкою наведення тощо. Ядерний тероризм — не єдиний винахід сьогодення. Вчені передбачають появу у найближчі роки екологічного тероризму. Різні рухи „зелених” перебувають на тій межі відчаю, коли можливий їх перехід до терору. Адже у них немає інших ефективних і визнаних державною системою засобів впливу на уряди і парламенти. Немає іншої можливості звернути на себе увагу і прислухатися до своїх вимог. Важко сказати, яких форм набуде «зелений терор», які методи візьме на озброєння, але прихід його в нашу дійсність цілком імовірний. Якщо ядерні злочинці лише мріють про бомбу і загрожують уявною зброєю, а „зелений терор” існує лише в прогнозах експертів, то повітряні терористи давно перейшли до діла. Їхні методи з кожним роком стають усе більш досконалішими, добре продуманими, відпрацьованими.

В сучасній історії найгучнішими актами терору є вбивство Джона Кеннеді, Джавахарлала Неру, Індіри та Раджива Ганді, замах на Шарля де Голля. Ціла низка вбивств відбулася і на терені України (Дерев'яно, Гонгадзе, Гетьман, Щербань).

Отже, можна зробити висновок, що **тероризм - це передовсім метод ціледосягнення, принциповою основою якого є застосування або погроза застосування насильства.**

Слід окремо розрізняти міжнародний та державний (зовнішній і внутрішній) тероризм.

Міжнародний тероризм. Міжнародним кримінальним злочином терористичний акт кваліфікується у таких випадках:

— терористичний акт, спрямований проти осіб, які користуються міжнародним захистом;

— підготовка до злочину здійснюється в одній країні, а скоюється в іншій;

— терористи, скоївши терористичний акт в одній країні, переховуються в іншій, і постає питання про їх видачу.

Міжнародне співробітництво у боротьбі з міжнародним тероризмом виникло в 30-х роках нинішнього століття. 1934 р. - Мадридська конференція з уніфікації кримінального законодавства, 1937 р. - підписання конвенції «Про попередження і покарання тероризму»; конвенція «Про створення міжнародного кримінального суду», Додатковий протокол 1977 р. до Женевських конвенцій про захист жертв війни.

При ООН було створено спеціальний комітет з міжнародного

тероризму, який координує діяльність держав щодо вивчення та усунення причин тероризму і боротьбу з ним. За ініціативою комітету Генеральна Асамблея ООН неодноразово засуджувала акти міжнародного терору, вказувала на неприпустимість його занадто широкого тлумачення, а в 1984 р. ухвалила спеціальну резолюцію «Про неприпустимість політики державного тероризму і будь-яких дій держави, спрямованих на піддрив суспільно-політичного ладу в інших суверенних державах». У ній рішуче відкидаються всі концепції, що виправдовують міжнародний тероризм. Генеральною Асамблеєю ООН (грудень 1993 р.) схвалена конвенція «Про попередження і покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів».

Міжнародним правом вироблено низку інших міжнародних документів універсального і регіонального характеру. Це конвенція «Про злочини та деякі інші акти, що здійснюються на борту повітряних суден» від 14 вересня 1963 р.; конвенція «Про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден» від 16 грудня 1970 р.; конвенція «Про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства» від 10 березня 1988 р.; конвенція «Про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації» від 23 вересня 1971 р.; конвенція «Про захоплення заручників» від 17 грудня 1979 р.; конвенція «Про фізичний захист ядерного матеріалу» від 3 березня 1980 р.

Були прийняті і багаточисельні регіональні акти: Вашингтонська конвенція від 2 лютого 1971 р. «Про попередження і покарання актів тероризму, що набирають форми міжнародно значущих злочинів проти особистості і пов'язаного з цим вимагання», Європейська конвенція «Про боротьбу з тероризмом» 1976 р., Дублінська угода 1979 р. щодо застосування Європейської конвенції «Про боротьбу з тероризмом» та ін. У межах Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) діє комітет міністрів закордонних справ з тероризму.

Незважаючи на чисельність міжнародно-правових актів та органів, що координують боротьбу з міжнародним тероризмом, у міжнародному праві досі немає єдиної універсальної угоди, що визначає поняття міжнародного тероризму, його юридичну природу і відповідальність. Відсутній вичерпний перелік актів міжнародного тероризму.

Зауважимо, що чинне законодавство в Україні не відповідає сьогоdnішнім реаліям боротьби з тероризмом. Зокрема, відсутня фіксація деяких проявів тероризму. Наприклад, загроза застосування насильства, в тому числі заподіяння тяжких тілесних ушкоджень стороннім особам. Існує невідповідність санкцій деяких норм Кримінального кодексу, якими встановлена відповідальність за конкретні злочинні діяння, пов'язані з тероризмом, ступеневі їх суспільної небезпеки. Необхідність доповнень до чинного законодавства зумовлена вступом України до Ради Європи і приєднання до низки міжнародних конвенцій з питань боротьби зі злочинністю, в тому числі з тероризмом.

За своїми основними характеристиками тероризм у країнах, які

утворилися на території колишнього Радянського Союзу, подібний до загальновідомого тероризму в усіх його проявах. Про це свідчить вибух на центральному ринку Владикавказу. Вибуховий пристрій терористи розмістили в овочевих рядах, де завжди багатолюдно. Його потужність, за оцінкою спеціалістів, була еквівалентна 7 кг тротилу. Постраждало понад 200 чоловік, 62 з них загинуло.

На жаль, у нашому суспільстві відбуваються такі негативні явища та процеси, які створюють реальну загрозу вибуху тероризму в нашій державі: глибока соціально-економічна криза, протистояння політичних сил, наростання проявів сепаратизму, зубожіння та люмпенізація значної частини населення при дуже невеликому прошарку «середнього класу», зрощення кримінальних, бізнесових і державних структур, корумпованість державного апарату, організована злочинність, незаконний обіг зброї, девальвація моральних та духовних цінностей.

Терор може бути також *державним*, зокрема, зовнішнім і внутрішнім. Так, поняття „*державний внутрішній терор*” визначає жорстке ставлення державної влади всередині самої країни у ставленні до політичних противників, до опозиції всередині країни і за її межами (встановлення у 60-х роках фашистської диктатури чорних полковників у Греції, терор військової хунти Піночета у Чілі тощо).

Зовнішній державний терор передбачає агресивну колоніальну політику, загарбання чужих територій (монголо-татарське ярмо на Русі, поневолення Індії Великобританією, загарбання територій в Азії, Африці, Латинській Америці).

Реальну загрозу міжнародній стабільності та безпеці становить сьогодні проблема незаконної торгівлі усіма видами озброєнь та військової техніки, боєприпасами, вибуховими речовинами, технологіями оборонного та подвійного застосування, окремими видами сировини, матеріалами, що використовуються при розробці або виробництві озброєння, військової та спеціальної техніки, експорт та імпорт яких підлягає контролю згідно з міжнародними угодами. Міжнародний досвід свідчить, що зниження активності терористичної діяльності можливе лише за умови протидії з боку держави скоординованими зусиллями спеціально сформованих сил.

Українські вчені, які досліджують дану проблему (Ємельянов В., Глушков В., Кондратьєв Я., Ліпкан В. та інші), зазначають, що сьогодні є нагальна потреба створення і прийняття міжнародним співтовариством Єдиної конвенції з питань боротьби з тероризмом, в якій, з урахуванням міжнародного досвіду захисту прав людини, було б визначено поняття тероризму та терористичного акту, передбачено чіткий порядок взаємодії держав та умови обов'язкової видачі терористів зацікавленій країні, правовий статус держав, які здійснюють терористичну політику.

Питання для самостійного опрацювання

1. Що являють собою глобальні проблеми і які причини їх виникнення?
2. Дайте характеристику основним глобальним проблемам сучасності.
3. Які шляхи виходу з глобальних проблем Ви вважаєте найбільш дієвими?
4. Чому тероризм став глобальною проблемою? Обґрунтуйте відповідь.
5. Які види тероризму Ви знаєте?
6. Які методи, на Ваш погляд, можуть бути найбільш дієвими щодо розв'язання проблеми тероризму?

Бібліографія

1. Корнієнко В.О., Буртяк Г.Я. Основні політико-ідеологічні доктрини та глобальні проблеми сучасності: навчальний посібник. — Вінниця, 2003. — 91 с.
2. Василенко И.А. Политический консенсус в гуманитарном диалоге культур // Вопросы философии - 1996. -№ 8.
3. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє До ефективних суспільств Доповідь Римському клубові. - К., 1990. Політологія: історія та методологія /кер. авт. колективу Ф.М. Кирилюк.- К., 2000.
4. Краснов Б.И. Политическое прогнозирование. -М.,1990.
5. Мир XXI века и христианская традиция// Вопросы философии. -1993. - № 8.
6. Моделирование процессов мирового развития и сотрудничества / Под ред. Гвишинаими Д. - М.. 1991.
7. Нерсесянц В.С. Продолжение истории: от социализма к цивилизму // Вопросы философии. - 1993. -№ 4.
8. Несбит Д., Абурден П. Мегатенденции. год 2000 Десять новых направлений 90-х годов. -М., 1990.
9. Платонов С. После коммунизма. —М.. 1991.
10. Політологія: наука про політику/ за ред. Кремня В.Г., Горлача М.І.- К., 2001. 6.
11. Політологія: Підручник.- Видання 2-ге. перероблене, доповнене / за ред. О.В. Бабкіної. В.П. Горбатенка.- К.: Академія, 2001.
12. Роскошный А. Опорные конспекты по политологии. - Донецк,1992.
13. Сингер Б, Демократическое решение проблемы этнического многообразия // Вопросы философии. - 1994. -№ 6.
14. Фукуяма Ф. Конец истории // Вопросы философии. -1990. - № 3.